

Tahir ORUCOV

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

AMEA Folklor İnstitutu

E-mail: tahiroruclu@gmail.com

<https://doi.org/10.59849/2309-7949.2023.4.10>

“KİTABİ-DƏDƏ QORQUD” EPOSUNUN QADAĞAN EDİLMƏSİ, ONUN SƏBƏBLƏRİ VƏ “BƏRƏT” ALMASI

Açar sözlər: “Kitabi-Dədə Qorqud” eposu, Azərbaycan, qadağa, eposun
“bəraəti”, Fridrix fon Dits, Drezden nüsxəsi, Vatikan nüsxəsi, H. Əliyev.

SUMMARY PROHIBITION OF "KİTABİ-DADA GORGUD" EPIC, ITS REASONS AND "EXONERATION"

The epic "Kitabi-Dade Gorgud" belonging to the XI-XII centuries is an ancient Oghuz Turkish epic and is the oldest written monument of Azerbaijani folk literature. "Dada Gorgud" sagas were written down in the 11th century under the name "Kitabi-Dadam Gorgud". The copies that have reached us are manuscripts copied in the 16th century. The German orientalist Friedrich von Dietz was the first to study the monument.

The main essence of the "Dada Gorgud" epic is the protection of the homeland, the life-and-death war of the ancient Oghuz against foreign invaders, love of the homeland, bravery, heroism, love for parents, etc. organizes many moral-didactic organizes meetings. However, in the 50s of the XX century, under the ideological influence of the Soviet totalitarian regime, the epic "Dada Gorgud" was banned as a literary monument that incites national enmity. I. After Stalin's death in 1953, the situation changed a little, and only from the beginning of the 1960s, the epic could be "vindicated".

In 1951, according to Moscow's instructions, the epic "Kitabi-Dade Gorgud" was considered "harmful", "a work that propagates bourgeois nationalism", and its teaching and research was prohibited, and its publication and promotion were stopped. After that, the "Dada Gorgud" epic entered its ban period. After the accusations against the epic, the positions of individual scientists were sharply criticized. In accordance with the famous "Zhdanov decisions" directed against literature and art, attacks against "Kitabi-Dade Gorgud" were launched. It was reported that "Kitabi-Dada Gorgud" was not a folk epic at all, and slogans were raised to "brutally expose those who spread the epic and arrest them."

Amin Abid, one of the influential researchers of "Kitabi-Dada Gorgud", was silenced forever after publishing several works dedicated to the epic. In May 1951, Mirza Ibrahimov, Samad Vurgun, Mikayil Rafili, Mikayil Rzaguluzade and others in this field admitted their "mistakes". ", but the campaign against them continued for some time.

However, after the "exoneration" of the epic, the research and promotion of the "Dada Gorgud" epic continued. A new stage in the history of the continuous and productive study of the "Book of Grandfather Gorgud" began with the decree of the National Leader of the Azerbaijani people Heydar Aliyev dated February 27, 1997, on the celebration of the 1300th anniversary of the epic. With that decree, the "Book of Grandfather Gorgud" began to be studied at a great speed in the period until the anniversary celebration of April 8, 2000.

Key words: "Kitabi-Dada Gorgud" epic, Azerbaijan, ban, "vindication" of the epic, Friedrich von Dietz, Dresden copy, Vatican copy, H. Aliyev.

РЕЗЮМЕ
ЗАПРЕТ ЭПОСА «КИТАБИ-ДАДА ГОРГУД», ЕГО ПРИЧИНЫ И
«ОПРАВДАНИЕ» ЭПОСА

Эпос «Китаби-Дада Горгуд», относящийся к XI-XII векам, представляет собой древний огузско-турецкий эпос и является древнейшим письменным памятником азербайджанской народной литературы. Саги о «Дада Горгуде» были записаны в XI веке под названием «Китаби-Дадам Горгуд». Дошедшие до нас копии представляют собой рукописи, переписанные в XVI веке. Первым памятником изучил немецкий востоковед Фридрих фон Дитц.

Основная суть эпоса «Дада Горгуд» — защита Родины, война не на жизнь, а на смерть древних огузов против иноземных захватчиков, любовь к Родине, храбрость, героизм, любовь для родителей и т. д. Однако в 50-е годы XX века под идеологическим влиянием советского тоталитарного режима эпос «Дада Горгуд» был запрещен как литературный памятник, разжигающий национальную вражду. После смерти Сталина в 1953 году ситуация несколько изменилась, и только с начала 1960-х годов эпос смог получить «оправдание».

В 1951 году по указанию Москвы эпос «Китаби-Дада Горгуд» был признан «вредным», «произведением, пропагандирующим буржуазный национализм», его преподавание и исследование были запрещены, а издание и пропаганда прекращены. После этого эпос «Дада Горгуд» вступил в период запрета. После обвинений в адрес эпоса позиции отдельных ученых подверглись резкой критике. В соответствии со знаменитыми «Ждановскими решениями», направленными против литературы и искусства, были предприняты нападки на «Китаби-Дада Горгуд». Сообщалось, что «Китаби-Дада Горгуд» вообще не является народным эпосом, и звучали лозунги с целью «жестко разоблачить тех, кто распространял эпос, и арестовать их».

Амин Абид, один из влиятельных исследователей «Китаби-Дада Горгуд», был навсегда умолк после публикации нескольких работ, посвященных эпосу. В мае 1951 года Мирза Ибрагимов, Самед Вургун, Микаил Рафили, Микаил Рзагулузаде и другие в этой области признались в своей «ошибке», но кампания против них продолжалась некоторое время.

Однако после «реабилитации» эпоса исследования и пропаганда эпоса «Дада Горгуд» продолжились. Новый этап в истории непрерывного и продуктивного изучения «Книги дедушки Горгуда» начался с указа Общенационального лидера азербайджанского народа Гейдара Алиева от 27 февраля 1997 года о праздновании 1300-летия эпоса. Благодаря этому указу «Книга дедушки Горгуда» стала изучаться с большой скоростью в период до юбилейной церемонии 8 апреля 2000 года.

Ключевые слова: эпос «Китаби-Дада Горгуд», Азербайджан, запрет, «оправдание» эпоса, Фридрих фон Дитц, Дрезденская копия, Ватиканская копия, Г. Алиев.

Məsələnin qoyuluşu. XI-XII əsrlərə aid olan “Kitabi-Dədə Qorqud” eposu qədim Oğuz türk dastanı olub, Azərbaycan xalq ədəbiyyatının ən qədim yazılı abidəsidir. “Dədə Qorqud” dastanları XI əsrdə “Kitabi-Dədəm Qorqud” adı altında yazıya alınmışdır. XX əsrin 50-ci illərində sovet totalitar rejiminin ideoloji təsiri altında “Dədə Qorqud” eposu milli ədavəti qızıqdır bir ədəbi abidə kimi qadağan olunmuşdur. İ. Stalinin 1953-cü ildə ölümündən sonra vəziyyət dəyişmiş və yalnız 1960-cı illərin əvvəllərindən etibarən epos “bərəət” ala bilmişdir. Məqalədə bu mövzuda olan tədqiqatlara nəzər salınır, “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunun qadağan edilməsi, onun səbəbləri və “bərəət” alması məsələlərinə diqqət yetirilir.

İşin məqsədi: “Dədə Qorqud” eposunun boylarının əsas mahiyyətini yurdun qorunması, qədim oğuzların yadelli işğalçılara qarşı ölüm-dirim savaşı, Vətən, yurd sevgisi, igidlik, qəhrəmanlıq, ata-anaya məhəbbət və s. kimi bir çox əx-

laqi-didaktik görüşlər təşkil edir. Ancaq bunlara baxmayaraq, XX əsrin 50-ci illərində "Kitabi-Dədə Qorqud" eposunun qadağan edilməsi həmin dövrlərdə eposun tədqiq və təhlil olunmasına maneələr yaratdı. Məqalənin məqsədi bu sahədə geniş araşdırma aparmaqdır.

Giriş: "Kitabi-Dədə Qorqud" eposu XI-XII əsrlərə aid olan qədim Oğuz türk dastanı olub, Azərbaycan xalq ədəbiyyatının ən qədim yazılı abidəsidir. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının müəllifliyi Dədə Qorquda aid edilir. XIV əsr tarixçilərindən Aybək əd-Dəvadari və Fəzlullah Rəşidəddin Dədə Qorqudun Məhəmməd peyğəmbər zamanında yaşadığını və türklər tərəfindən elçi sifətilə onun yanına göndərildiyini yazmışlar. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının müqəddiməsində də Dədə Qorqudun Məhəmməd peyğəmbər zamanında yaşadığı qeyd edilir.

Dədə Qorqud dastanları XI əsrdə "Kitabi-Dədəm Qorqud" adı altında yazıya alınmışdır. Bizə çatan nüsxələr isə XVI əsrdə üzü köçürülmüş əlyazmalardır. Abidəni ilk dəfə tədqiqatə cəlb etmiş alman şərqşünası Fridrix fon Ditsin fikrinə görə, buradakı bəzi mifoloji süjetlər, məsələn, Təpəgöz süjeti qədim Yunanıstanda yaranmış analoji süjetlərə qida vermişdir. "Kitabi-Dədə Qorqud"dakı Təpəgöz obrazı Homerin "Odisseyə" dastanındakı Polifem obrazı ilə müqayisədə daha qədimdir. İndiyədək elm aləminə "Kitabi-Dədə Qorqud"un iki əlyazması məlumdur. Bunlardan biri – alman şərqşünası F. Fon Dits tərəfindən İstanbuldan Almaniyaya aparılmış və Drezden şəhərinin kitabxanasına bağışlanmışdır. Drezden nüsxəsi bir müqəddimə və on iki boydan ibarətdir. Dastanın digər nüsxəsi isə XX əsrin 50-ci illərində Vatikanda tapılmışdır. Vatikan nüsxəsi isə bir müqəddimə və altı boydan ibarətdir.

"Dədə Qorqud" eposunun boylarının əsas mahiyyətini yurdun qorunması, qədim oğuzların yadelli işğalçılara qarşı ölüm-dirim savaşı, Vətən, yurd sevgisi, igidlik, qəhrəmanlıq, ata-anaya məhəbbət və s. kimi bir çox əxlaqi-didaktik görüşlər təşkil edir. XX əsrin 50-ci illərində sovet totalitar rejiminin ideoloji təsiri altında "Dədə Qorqud" eposu milli ədavəti qızıışdıran bir ədəbi abidə kimi qadağan edilmiş və yalnız 1960-cı illərin əvvəllərində "bəraət" ala bilmişdir.

"Dədə Qorqud" eposunun yasaq edilməsi

"1950-ci ilin may ayında "Dədə Qorqud"un kobud siyasi səhv olduğu Sovet İttifaqı Kommunist partiyasının yığıncağında rəsmi elan edildi. Bu rəsmi mövqe bildirildikdən sonra eposun xalqa zidd bir əsər olduğu tezisi irəli sürüldü. Həmin partiya yığıncağında deyilirdi: "Pantürkistlər tərəfindən Azərbaycan ədəbiyyatının qədim abidəsi kimi qələmə verilən "Dədə Qorqud" eposunun mürtəce burjua millətçilik mahiyyəti son zamanlaradək ifşa edilməmişdir. "Dədə Qorqud" eposunun Azərbaycan xalqı ilə, onun tarixi, folkloru və dili ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. "Dədə Qorqud"da Azərbaycan xalqı üçün yabancı olan həyat tərz, adət və ənənələr təsvir olunmuşdur" (1, 651).

Bundan bir il sonra – 1951-ci ildə Moskvanın göstərişi ilə "Kitabi-Dədə Qorqud" eposu "zərərli", "burjua millətçiliyini təbliğ edən əsər" sayılaraq tədrisi, eləcə də tədqiqi qadağan edilmiş, nəşri və təbliği dayandırılmışdı. Bundan sonra

“Dədə Qorqud” eposu özünün yasaq dövrünə qədəm qoymuşdu. 1951-ci ildə Azərbaycan KP-nin XVIII qurultayında M.Bağırov “Azərbaycana qatil və soyğunçu kimi gəlmiş oğuz köçəri tayfalarını idarə edən yuxarı təbəqələrin tərifi nə həsr edilən”, “qardaş gürcü və erməni xalqına qarşı yönəldilən” bu kitabın nəşrini Azərbaycan Elmlər Akademiyasının “kobud səhvi” adlandıraraq yazır: “Bəzi ədəbiyyatşünaslar və yazıçılar siyasi sayıqlığını və məsuliyyət hissini itirərək uzun illər ərzində bu zərərli, xalqa zidd kitabı Azərbaycan eposu adı ilə təbliğ etmişlər. “Dədə Qorqud” xalq eposu deyildir. Bu kitab başdan-başa soyğunçuluq və qırğın məqsədilə Azərbaycana gələn oğuz köçəri tayfalarının hakim yuxarı təbəqəsini tərifləməyə həsr edilmişdir. Bu kitab tamamilə millətçilik zəhərilə doludur, müsəlman olmayan başqa xalqlara, əsasən qardaş gürcü və erməni xalqlarına qarşı yazılmışdır”. Həmin iclasda M.Bağırov, həm də ilk dəfə olaraq, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının elmi işlərlə bağlı fəaliyyətinə də etiraz etmiş və ironiya ilə demişdir: “Elmi tədqiqat işi “plan”larında “Abşeron toy adətləri” kimi “vacib” və “elmi” mövzular var idi” (2, 7).

M.Bağırovun nitqinin davamında sovet ideologiyasının iç üzünü bütün açıqlığı ilə görünür. Belə ki, başdan-ayağa azərbaycançılığa, türkcülüyə nifrət notlarına köklənən bu nitqdə elm, sənət adamlarına – ziyalılara qarşı ağılasız cəza tədbirlərinin həyata keçirilməsinə çağırış əks edilirdi: “Yoldaşlar, ideoloji təhriflərə və burjuva millətçiliyi təzahürlərinə qəti son qoymaq və marksizm-leninizmə zidd ideologiya yayanları amansızlıqla ifşa etmək və onlara divan tutmaq lazımdır” (3-14).

1951-ci il may ayının 5-də “Ədəbiyyat qəzeti” yazırdı: “Pantürkistlər tərəfindən Azərbaycan ədəbiyyatının qədim abidəsi kimi qələmə verilən “Dədə Qorqud” eposunun mürtəce burjuva millətçilik mahiyyəti son zamanlaradək ifşa edilməmişdir. “Dədə Qorqud” eposunun Azərbaycan xalqı ilə, onun tarixi, folkloru və dili ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. “Dədə Qorqud”da Azərbaycan xalqı üçün yabançı olan həyat tərz, adət və ənənələr təsvir edilib” (4;10).

Eposun ünvanına səslənən ittihamlardan sonra ayrı-ayrı alimlərin mövqeləri kəskin tənqid atəsinə tutuldu. Ədəbiyyata və incəsənətə qarşı yönəldilmiş məşhur “Jdanov qərarları”na uyğun olaraq “Kitabi-Dədə Qorqud”a qarşı hücumlara başlandı. “Kitabi-Dədə Qorqud”un ümumən xalq eposu olmadığı bildirildi və eposu “yayanları amansızlıqla ifşa etmək və onlara divan tutmaq” şüarları səsləndi (9, 13).

“Kitabi-Dədə Qorqud”un nüfuzlu tədqiqatçılarından biri olan Əmin Abid eposa həsr olunmuş bir neçə əsər çap etdirdikdən sonra əbədi susduruldu. 1951-ci ilin may ayında Mirzə İbrahimov, Səməd Vurğun, Mikayıl Rəfili, Mikayıl Rzaquluzadə və başqaları öz “səhv”lərini boyunlarına alsalar da, onlara qarşı keçirilmiş kampaniya hələ bir müddət davam etdi.

Artıq epos sözünün özü də dırnaq içərisində yazılırdı. O dövrdə elə bir iclas, elə bir qurultay, elə bir konfrans olmurdu ki, orda “Dədə Qorqud” tənqid olunmasın. Bütün türkdilli respublikalarda, o cümlədən Azərbaycanda “Dədə Qorqud”un əleyhinə təbliğat geniş şəkildə həyata keçirilirdi. Əslində eposa qadağa damğası

vurulmuşdu. Eposun bütün tədqiqat planları, tədris proqramları, dərsliklərdən çıxarıldı.

Dastanın yasaq edilmə səbəbləri

"Dədə Qorqud" un yasaq edildiyinə baxmayaraq, 1950-ci illərdə "Kitabi-Dədə Qorqud"a daha çox diqqət yetirilmiş, dastan bəşəri dəyərlər baxımından ən yüksək sənət abidəsi kimi qiymətləndirilmişdir. Ancaq yasaqlar ucbatından "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı xeyli müddət tədqiqatdan kənarda qalmışdır. Lakin 1941-1945-ci illər Böyük Vətən müharibəsindən sonra, xüsusilə İ.Stalinin 1953-cü ildə ölümündən sonra vəziyyət bir qədər dəyişdi. 1945–1958-ci illərdə "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı ilə bağlı iki səciyyəvi diskussiya mövcud idi:

Onlardan birincisi "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarına müsbət münasibət məsələsi idi. 1937-ci ildə aparıcı türk folklorçuları güllələndikdən sonra bu qədim dastanların adını çəkmək belə, qorxulu və təhlükəli idi. Lakin müharibədən sonra bu dastanların süjetləri əsasında əsərlər meydana çıxdı. Folklorçu alimlər bu dastan barədə, onun Azərbaycanla əlaqələri haqda məqalələr yazırdılar.

İkinci diskussiya isə "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanına sırf mürtəce münasibət məsələsi idi. Məsələn, Azərbaycan Kommunist Partiyasının ədəbiyyata dair sənədlərində bu dastan feodal məfkurəsi kimi, feodalizmin tərənnümü kimi qələmə verilirdi. Mir Cəfər Bağırov öz çıxışlarının birində dastanları "irticaçı əsər" adlandıraraq onu millətçilik mənbəyi hesab etmişdi. Proletkult-çuluq səviyyəsində qalmış bir sıra ədəbiyyatçılar buna görə dastanı ancaq tənqid edirdilər.

"Kitabi-Dədə Qorqud" Azərbaycan xalqının, "Koroğlu" isə Azərbaycan millətinin formalaşdığı dövrün ovqatının, sosial-siyasi, etnoqrafik proseslərin hər dövrdəki özünəməxsus təzahürüdür. Və heç də təsadüfi deyil ki, "Koroğlu" ilə "Kitabi-Dədə Qorqud" arasında qırılmaz semantik-struktur əlaqə vardır. Həmin əlaqəni etiraf etmədən Azərbaycan "Koroğlu"sunun nəinki genezisini, heç tipologiyasını da müəyyənləşdirmək mümkün deyil.

"Kitabi-Dədə Qorqud"un yasaqlanmasının əsas səbəblərindən biri də dastanın Moskvanın maraqlarını təmin etməməsilə bağlı idi. Çünki "Dədə Qorqud" müstəqillik, el-yurd birliyi, dövlətçilik düşüncəsinin daşıyıcısıdır" (6, 2). Başqa bir mühüm məqam ondan ibarətdir ki, "Kitabi-Dədə Qorqud" ümumtürk mədəniyyəti ilə sıx bağlıdır. Yəni bu dastan ümumi kökdən, türklükdən qaynaqlandığına görə yalnız oğuzların deyil, bütün türklərin mədəniyyət nümunəsi kimi meydana çıxmışdı. Ümumtürk və ümumislam mədəniyyətinə isə sovet totalitar rejimi "pan-türkist" və "panislamist" möhürünü vurmuşdu. Bu dastanı yasaqlayan amillərdən biri də onun millilikdən, türklükdən keçməsi, özündə türkün əxlaqını, türkün düşüncə tərzini, türkün dövlətçilik tarixini, türkün mənəviyyatını, türkün ruhunu yaşatması idi.

Professor C.Qasımov "Kitabi-Dədə Qorqud"un ittiham edilməsinin, yasaqlanmasının dörd əsas səbəbini göstərir:

1. Marksizmin klassik irsə baxışları. “Kitabi-Dədə Qorqud” milli-mənəvi, əxlaqi və dini dəyərlərimizi özündə yaşatdığına görə marksizmə-leninizmə zidd bir əsər kimi ədəbi səhnədən yığışdırıldı.

2. Türkün özünə qayıdış çağırışı. Dastanda oğuzun (türkün) mənşəyindən, məişət tərzindən, qəhrəmanlıq, cəngavərlik tarixinə, hətta coğrafi ərazi və məkana qədər hər şey öz əksini tapır... Buna görə Kitabi-Dədə Qorqud” “burju”, “pan-türkist” elan edilərək yasaqlanır.

3. Erməni amili. Ermənilərin başqa xalqların milli-mənəvi dəyərləri və ya mədəniyyət abidələrini öz maraqlarına uyğun şəkildə özəlləşdirmə cəhdləri.

4. “Kitabi-Dədə Qorqud”un yasaqlanmasının imperiyanın əyalət müstəmləkə düşüncəsindən doğması. Məlumdur ki, həmişə və hər yerdə imperiya maraqları güdən SSRİ rəhbərliyi mənşə və şəcərə məsələsinə xüsusi fikir verirdi (2, 59-60).

V.V.Bartold yazırdı ki, “Kitabi-Dədə Qorqud çox çətin ki, Qafqaz mühitindən kənarda yaranmış olsun” (5, 19). V.V.Bartoldun yazdığı Qafqaz mühitində isə ermənilər nə etnos, nə xalq, nə də dövlət kimi görünür. Dastanda Oğuzların Gürcüstanla həmsərhəd olduğu göstərildiyi halda, bu gün ermənilərin məskunlaşdığı Azərbaycan ərazilərində ermənilərin yaşamadığı göstərilir. Bu da ermənilərin həyata keçirmək istədikləri uydurma “Böyük Ermənistan” ideyasının reallaşmasına mane olurdu. Ona görə də onlar türk xalqlarının tarix, coğrafiya, fəlsəfə, psixologiya, ədəbiyyat, dövlətçilik, əxlaq, hüquq və s. dərsləri olan bu mənəvi sərvəti hər vəchlə ədəbi-bədii səhnədən çıxarmağa çalışırdılar.

Başqa sözlə, “Dədə Qorqud”dastanında Azərbaycan xalqının bu torpağın yerli əhalisi olması haqqında inkaredilməz tarixi faktlar imperiyanın bu əyalət-müstəmləkə düşüncəsinin əsaslarını dağıdırdı. Stalinizm epoxasının başa çatması ilə “Kitabi-Dədə Qorqud”a münasibət dəyişildi. Eposun repressiyası dayandırıldı, onun çapı, tədqiqi və bədii ədəbiyyatdakı təcəssümü ilə bağlı yeni dövr başlandı. “Kitabi-Dədə Qorqud” yalnız ölkənin siyasi ab-havasında baş verən ciddi dəyişikliklərdən sonra bəraət qazana bildi. Həmin tarixi məqamın carçısı görkəmli Azərbaycan ziyalıları və eyni zamanda eposla bağlı müxtəlif təzyiqlərə məruz qalmış H.Araslı, Ə.Dəmirçizadə, M.Arif və M.H.Təhmasibin “Kommunist” qəzetinin 1957-ci il 26 mart tarixli nömrəsində çap olunmuş çox böyük “Dədə Qorqud dastanları” adlı məqalə oldu (7, 4-5). Bu məqalə ilə “Kitabi-Dədə Qorqud”un Azərbaycandakı qadağasına son qoyuldu.

Dünyanın mədəni ictimaiyyətinə məlum olan gündən “Dədə Qorqud kitabı” heç vaxt tədqiqatçıların diqqətindən kənarda qalmayıb. Hətta XX əsrin 50-ci illərinin əvvəllərində “Dədə Qorqud kitabı” Azərbaycanda və bütövlükdə sovet türkölogiyasında öyrənilməsi yasaq olunanda belə dünya miqyasında onun öyrənilməsinə fasilə vermədi. Xüsusilə Türkiyədə bu dəyərli ədəbi-tarixi abidənin tədqiqi daha intensiv şəkil aldı. Sanki türkiyəli qardaşlarımız Azərbaycandakı boşluğun yerini doldurmaq üçün ikiqat işlədilər. Maraqlıdır ki, Azərbaycanda həmin abidənin yasaq edildiyi illərdə, məhz 1952-ci ildə İtaliya şərqşünası E.Rossi, bu gün Vatikan nüsxəsi adı ilə tanınan yeni nüsxəsini aşkar etdi.

“Dədə Qorqud” eposu və Heydər Əliyev

“Dədə Qorqud kitabı”nın davamlı və məhsuldar tədqiqi tarixində Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyev eposun 1300 illik yubileyinin keçirilməsi ilə bağlı 27 fevral 1997-ci il tarixli fərmanı ilə yeni mərhələ başladı. Həmin fərmanla 2000-ci ilin 8 aprel yubiley təntənəsinə qədərki müddətdə “Dədə Qorqud kitabı” görünməmiş sürətlə öyrənilməyə başladı. Heydər Əliyev dastanla bağlı yazırdı: “Biz ötən dövrdə tariximizi özümüz istədiyimiz kimi yazmağa başlamışıq. Tariximiz, mədəniyyətimiz, ədəbiyyatımızın həmişə ideologiya təsiri altında qalması, bu barədə bizim sərbəst qalmamağımız vaxtilə belə böyük itkilərə gətirib çıxarmışdı” (8, 3) Doğrudan da, XX əsrdə “Kitabi-Dədə Qorqud” eposu misli görünməmiş təqiblərə məruz qalıb. Hətta onu öyrənməyə, tədqiq etməyə cəhd göstərənlərin taleyi də acınacaqlı olub. Ancaq II Dünya müharibəsi illərində – 1941-1945-ci illərdə insanların qəhrəmanlıq ruhunu canlandırmaq məqsədilə sovet ideoloji maşını “Kitabi-Dədə Qorqud” və “Koroğlu” kimi dastanlardan istifadə etdi. Ancaq müharibə qurtarıqdan sonra isə sovet ideoloqları tərəfindən gənc nəslin “Kitabi-Dədə Qorqud” ruhunda tərbiyə olunması yasaq olundu.

“Kitabi-Dədə Qorqud” abidəsində saxlanan mənəvi sərvətimiz, folklorun və dövlətçiliyin birləşdiyi, vəhdət təşkil edə bildiyi misilsiz bir ədəbi qaynaqdır. “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunun 1300 illiyinin H. Əliyevin təşəbbüsü ilə bayram kimi təntənə ilə qeyd edilməsindən sonra epos daha çox tədqiq və təbliğ olunmağa başladı. “Kitabi-Dədə Qorqud” abidəsinin də YUNESKO kimi mötəbər beynəlxalq təşkilatda dünyanın nadir sənət nümunələri sırasında yer alması da Ulu Öndərin ardıcıl və məqsədyönlü fəaliyyətinin nəticəsidir.

Ulu Öndər bu möhtəşəm abidəni qəhrəmanlıq dastanı kimi dəyərləndirirdi: “Kitabi-Dədə Qorqud” qəhrəmanlıq dastanıdır. Biz “Kitabi-Dədə Qorqud”un vəsiyyətlərindən bu gün də həyatımızda istifadə edərək, xalqımızda vətənə məhəbbət, sevgi, sədaqət, vətənpərvərlik hisslərini daha da artırırıq. “Kitabi-Dədə Qorqud” bu gün bizə çox gərəkli... “Kitabi-Dədə Qorqud” insanları, xalqları sülhə, barışa dəvət edibdir. Bizim xalqımız bu gün “Kitabi-Dədə Qorqud”un bu vəsiyyətlərinə sadıqdır” (11, 8).

Nəticə: “Kitabi-Dədə Qorqud”un XX əsrin ortalarında Azərbaycana qayıdışını qorqudşünaslıqda bir renessans, bir intibah dövrünün başlanğıcı kimi dəyərləndirmək olar. “Kitabi-Dədə Qorqud”un əhəmiyyəti onun ilk növbədə oğuz milli kimliyi və oğuz dövlətçiliyinin fəlsəfəsini əks etdirmək baxımından əhəmiyyətli bir əsərdir.

İşin elmi nəticəsi və yenilikləri. 1951-ci ildə Moskvanın göstərişi ilə “Kitabi-Dədə Qorqud” eposu qadağan edilmiş, nəşri və təbliği dayandırılmışdı. Bundan sonra “Dədə Qorqud” eposu özünün yasaq dövrünə qədəm qoymuşdu. Lakin dastanın “bəraət” almasından sonra “Dədə Qorqud” eposunun tədqiqi və təbliği davam etdirildi. “Dədə Qorqud kitabı”nın davamlı və məhsuldar tədqiq tarixi Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyev eposun 1300 illik yubileyinin keçirilməsi ilə bağlı 27 fevral 1997-ci il tarixli fərmanı ilə başladı. Həmin fərmanla 2000-ci ilin 8 aprel yubiley təntənəsinə qədərki müddətdə “Dədə Qorqud

kitabı” böyük sürətlə öyrənilməyə başlandı. Eposun qadağan olunması, onun səbəbləri, 1953-cü ildə Stalinin ölümündən sonra eposun “bəraət” ala bilməsi, Heydər Əliyevin dastanın 1300 illik yubileyinin keçirilməsi ilə bağlı fərmanı və onun nəticələrinin ətraflı araşdırılması işin elmi nəticəsi və yeniliklərindəndir.

İşin nəzəri və tətbiqi əhəmiyyəti. Milli ədavəti qızıqsıdıran bir ədəbi abidə kimi qadağan olunan və sonra “bəraət” alan “Dədə Qorqud” eposu əslində Azərbaycan xalqının çox qiymətli bir ədəbi abidəsi idi. “Dədə Qorqud” eposunun boy-larının əsas mahiyyətini yurdun qorunması, qədim oğuzların yadelli işğalçılara qarşı ölüm-dirim savaşı, Vətən, yurd sevgisi, igidlik, qəhrəmanlıq, ata-anaya məhəbbət və s. kimi bir çox əxlaqi-didaktik görüşlər təşkil edir. Məqalədən “Dədə Qorqud” eposu ilə məşğul olan tədqiqatçılar, müəllimlər, ali məktəb tələbələri nəzəri qaynaq və praktiki vəsait kimi yararlanırlar.

ƏDƏBİYYAT

1. Nəsimov X. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının tədqiqat tarixi. Gənc tədqiqatçıların IV Beynəlxalq Elmi Konfransının materialları. 29-30 aprel, 2016. səh. 651-652
2. Nəbiyev B., Qarayev Y. Xalq mədəniyyətinin güzgüsü (“Kitabi-Dədə Qorqud”), Bakı: Elm, 1999, 32 səh.
3. Qasımov C. “Kitabi-Dədə Qorqud”un yasaqlanması. Bakı, Nurlan, 2013. 179 səh.
4. Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin arxiv. PR-25082
5. Бартольд В.В. Турецкий эпос и Кавказ / Книга моего Деда Коркуда. Огузский героический эпос. Москва-Ленинград, 1962, стр. 11-105.
6. Təhmasib M.H. “Dədə Qorqud dastanları”. “Kommunist” qəzeti, Bakı: 26 may 1951
7. H.Araslı, Dəmirçizadə Ə, Arif M., Təhmasib M.H. “Dədə Qorqud dastanları”. “Kommunist” qəzeti, Bakı: 26 mart, 1957
8. Əliyev H. Zəngin tariximizin hər səhifəsini açmaq, geniş tədqiq etmək, onu xalqımıza və dünyaya təqdim etmək məqəddəs vəzifədir (“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının 1300 illik yubileyi üzrə Dövlət Komissiyasının iclasında yekun nitqi) // “Azərbaycan” qəz., 1999, 18 fevral.
9. Əliyev H. Mədəni irsimizin keşiyində. I kitab. Bakı: 2001, 440 səh.
10. “Ədəbiyyat” qəzeti, Bakı: 5 may 1951
11. Əliyev H. Milli varlığımızın mötəbər qaynağı / Dədə Qorqud dünyası (məqalələr). Bakı: Öndər Nəşriyyat, 2004, 240 səh. s. 6-17

